

**ACTIVE METHODS FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING: PBL,
CBL, SWOT**

Sahiyeva Matluba Toshpo'lat qizi

Department of Social and Humanitarian Sciences, Associate Professor
(PhD) , Termez Branch of Tashkent State Medical University.

E-mail: matlubasahiyevattatf@gmail.com

Mamadiyeva Dildora Jumma qizi

Termez Branch of Tashkent State Medical University,
1st-year Master's Student in "Infectious Diseases.

E-mail: dildoramamadiyeva14@gmail.com

Abstract: This article explores pedagogical strategies for developing students' independent and critical thinking skills in the context of today's intensive information flow. The primary objective of the study is to substantiate the effectiveness of the integrated use of Problem-Based Learning (PBL), Case-Based Learning (CBL), and strategic SWOT analysis within the educational process. The paper analyzes the theoretical and methodological foundations of these methods, highlighting their role in fostering analytical reasoning, argumentative skills, and cognitive abilities in students. Furthermore, through practical examples, it demonstrates the advantages of transitioning from traditional to interactive learning, introduces new models of teacher-student communication, and addresses the enhancement of students' proficiency in identifying optimal solutions within problematic scenarios. The article concludes with evidence-based scientific and methodical recommendations aimed at improving educational efficiency in higher education institutions.

Keywords: critical thinking, cognitive development, Problem-Based Learning (PBL), Case-Based Learning (CBL), SWOT analysis, pedagogical strategies, interactive methods, analytical skills.

**АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ:
PBL, CBL, SWOT**

Аннотация: В данной статье исследуются педагогические стратегии развития навыков независимого и критического мышления студентов в современных условиях интенсивного информационного потока. Основная цель исследования заключается в обосновании эффективности интегрированного

использования проблемно-ориентированного обучения (PBL), кейс-метода (CBL) и стратегического SWOT-анализа в образовательном процессе. В статье анализируются теоретико-методические основы данных методов, освещается их роль в формировании у студентов аналитического мышления, умения работать с аргументами и когнитивных способностей. Также на практических примерах показаны преимущества перехода от традиционного к интерактивному обучению, новые модели коммуникации между преподавателем и студентом, а также вопросы повышения мастерства студентов в поиске оптимальных решений в проблемных ситуациях. В завершение статьи на основе полученных результатов сформулированы научно-методические рекомендации, направленные на повышение эффективности учебного процесса в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: критическое мышление, когнитивное развитие, проблемное обучение (PBL), кейс-стади (CBL), SWOT-анализ, педагогические стратегии, интерактивные методы, аналитические навыки.

TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRUVCHI FAOL METODLAR: PBL, CBL, SWOT

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot oqimi shiddatli tus olgan zamonaviy sharoitda talabalarning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik strategiyalari tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — ta'lim jarayonida muammoli ta'lim (PBL), keys metodi (CBL) va strategik SWOT tahlilidan integratsiyalashgan holda foydalanishning samaradorligini asoslab berishdan iborat. Maqolada ushbu metodlarning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinib, ularning talabalarda tahliliy mulohaza yuritish, argumentlar bilan ishlash va kognitiv qobiliyatlarni shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, an'anaviy ta'limdan interfaol ta'limga o'tishning afzalliklari, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi kommunikativ aloqalarning yangi modellari hamda talabalarning muammoli vaziyatlarda optimal yechim topish mahoratini oshirish masalalari amaliy misollar yordamida ko'rsatib o'tilgan. Maqola yakunida olingan natijalar asosida oliy ta'lim muassasalarida o'quv samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-metodik tavsiyalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, kognitiv rivojlanish, muammoli ta'lim (PBL), keys-stadi (CBL), SWOT tahlili, pedagogik strategiyalar, interfaol metodlar, tahliliy ko'nikmalar.

Kirish: PBL Metodologiyasining Konseptual Asoslari

Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning – PBL) — bu talabani o'quv jarayonidagi rolini tubdan o'zgartiruvchi markazlashgan pedagogik yondashuvdir. An'anaviy ta'lim modelida axborot oqimi "o'qituvchi → talaba" yo'nalishida harakat qilsa, PBLda bu jarayon "muammo → tadqiqot → bilim" zanjiri asosida quriladi, ya'ni PBL metodi talabani bilimni passiv qabul qiluvchidan, faol yechim izlovchiga aylantiradi. Jumladan H. Barrows ta'kidlaganidek " PBL metodi talabani tadqiqotchi roliga namoyon etadi..."

Ushbu metodning bosh g'oyasi shundan iboratki, bilim mavhum tushunchalar to'plami emas, balki real muammolarni hal qilish quroli sifatida taqdim etiladi. Tanqidiy fikrlash nuqtai nazaridan PBL talabani quyidagi kognitiv jarayonlarga majbur qiladi:

- Intellektual shubha: Mavjud ma'lumotlarning yetarliligi va to'g'riligini savol ostiga olish.
- Gipoteza yaratish: Muammoning yechimi bo'yicha ilmiy taxminlarni ilgari surish.
- Dalillarni saralash: Katta hajmdagi axborot ichidan eng ishonchli va relevant (aloqador) ma'lumotlarni ajratib olish.
- PBLning "7 Qadamli" Dinamik Modeli

Ilmiy manbalarda (masalan, Maastrix universiteti modeli) PBL jarayoni yetti bosqichli sikl sifatida tavsiflanadi. Bu bosqichlarning har biri tanqidiy fikrlashning ma'lum bir qirrasini charxlaydi:

1. Klarifikatsiya (Aniqlashtirish): Matndagi tushunarsiz terminologiya va tushunchalar aniqlashtiriladi. Bu bosqichda talaba "Men nimani bilmayman?" degan savolga javob beradi.
2. Muammoni aniqlash: Berilgan vaziyatning mohiyati so'zlar bilan ifodalanadi. Noto'g'ri qo'yilgan savol noto'g'ri yechimga olib kelishini talaba amalda tushunadi.
3. Aqliy hujum (Brainstorming): Talabalar o'zlarining mavjud bilimlariga tayanib, muammoning ehtimoliy sabablarini tahlil qiladilar. Bu yerda ijodiy va tanqidiy fikrlash uyg'unlashadi.
4. Tizimli ko'rib chiqish: Birinchi gipotezalar mantiqiy guruhlariga ajratiladi va o'zaro bog'liqlik sxemalari chiziladi.
5. O'quv maqsadlarini shakllantirish: Guruh o'z bilimidagi "bo'shliqlar"ni aniqlaydi: "Biz yechim topish uchun yana nimalarni o'rganishimiz kerak?".
6. Mustaqil tadqiqot: Bu bosqich darsdan tashqarida amalga oshiriladi. Talaba axborot manbalari (ilmiy maqolalar, statistik bazalar) bilan mustaqil ishlaydi.

7. Sintez va xulosa: To'plangan yangi bilimlar guruhda muhokama qilinadi, dastlabki gipotezalar tekshiriladi va yakuniy yechim shakllantiriladi.

PBL va An'anaviy Ta'lim: Qiyosiy Tahlil

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish samaradorligini tushunish uchun quyidagi jadvalni maqolaga kiritish tavsiya etiladi:

Mezon	An'anaviy ta'lim	Muammoli ta'lim (PBL)
Bilim manbai	Faqat darslik va o'qituvchi	Turli manbalar, tadqiqotlar
Talabaniing roli	Tinglovchi, eslab qoluvchi	Tadqiqotchi, yechim topuvchi
Xato qilishga munosabat	Salbiy (past baho sababi)	Ijobiy (o'rganishning bir qismi)
Natija	Nazariy bilim (faktlar)	Amaliy ko'nikma va tizimli fikr

O'qituvchining Transformatsiyasi: "Dono ma'ruzachi"dan "Fasilitator"ga

PBL metodida o'qituvchi bilimlarning yagona manbai bo'lishdan to'xtaydi. Uning yangi vazifasi — fasilitatorlik (yo'naltiruvchilik). U talabalarga tayyor javobni bermaydi, balki ularni javobga yetaklovchi "Sokratik savollar" beradi. Bu talabada o'z fikri uchun mas'uliyat hissini uyg'otadi.

Amaliy Misol: "Aqlli shahar" muammosi (Ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalish uchun)

Vaziyat: Shahar markazida tirbandliklar darajasi 40% ga oshdi, havo ifloslanishi me'yordan yuqori.

PBL topshirig'i: Siz shaharsozlik kengashi a'zosisiz. Byudjet cheklangan. Jamoat transportini rivojlantirish, pullik to'xtash joylari yoki raqamli boshqaruv tizimlaridan qaysi birini birinchi navbatda joriy qilasiz? Qaroringizni SWOT tahlil orqali asoslang.

Tahlil jarayoni: Talabalar iqtisodiy xarajatlarni hisoblaydilar, ekologik oqibatlarni tahlil qiladilar va aholining ijtimoiy noroziligi xavfini baholaydilar. Bu jarayonning o'zi tanqidiy fikrlashning amaliy laboratoriyasidir.

Metodning pedagogik samaradorligi

PBL metodini qo'llash talabalarda quyidagi metamalakalarni shakllantiradi:

- Metakognitsiya: O'zining fikrlash jarayonini nazorat qilish va xatolarni anglash.
- Argumentatsiya: O'z nuqtai nazarini ilmiy dalillar bilan himoya qilish.
- Kreativ sintez: Bir-biriga bog'liq bo'lmagan sohalardan (masalan, IT va Ekologiya) ma'lumot olib, yangi yechim yaratish.

CBL Metodining Mazmuni va Falsafasi

Case-Based Learning (CBL) yoki Keys metodi — bu o'qitishning interfaol usuli bo'lib, unda talabalar real ijtimoiy-iqtisodiy, boshqaruv yoki ilmiy vaziyatlarni (keyslarni) tahlil qilish orqali qaror qabul qilishni o'rganadilar. Agar PBL muammoni

hal qilishga qaratilgan bo'lsa, CBL ko'proq vaziyatni diagnostika qilish va eng samarali strategiyani tanlashga yo'naltirilgan. W. Elletning fikricha "Keys metodi talabadan nafaqat bilim, balki xulosa chiqarish mahoratini talab qiladi."

Tanqidiy fikrlash nuqtai nazaridan CBL talabada "nima bo'ldi?" degan savoldan ko'ra, "nega bunday bo'ldi?" va "boshqacha bo'lishi mumkinmidi?" degan savollarga javob izlash ko'nikmasini shakllantiradi.

Keyslarning Strukturaviy Tasnifi

1. Illyustrativ keyslar: Muayyan muvaffaqiyatli tajribani (masalan, biror kompaniyaning xalqaro bozorga chiqishi) tushuntirib beradi. Maqsad — ijobiy modelni o'rganish.
2. Analitik keyslar: Vaziyat chigal, unda ziddiyatli ma'lumotlar ko'p. Talaba ma'lumotlarni tizimlashtirishi va yashirin muammoni topishi kerak.
3. Qaror qabul qilish keyslari: Voqea eng qaltis nuqtasiga kelgan joyida to'xtatiladi. Talaba "rahbar" rovida kelgusidagi qadamlarni belgilashi shart.

Keys Tahlili Bosqichlari: Talaba Algoritmi

CBL jarayonida talaba quyidagi mantiqiy bosqichlarni bosib o'tadi:

- Individual tahlil: Talaba matn bilan tanishadi, faktlarni fikrlardan (subyektiv qarashlardan) ajratadi. Bu bosqichda "axborot filtri" ishga tushadi.
- Kichik guruhdagi muhokama: Har bir talaba o'z versiyasini ilgari suradi. Bu yerda ijtimoiy tanqidiy fikrlash yuzaga keladi — jamoa a'zolari bir-birining mantiqiy xatolarini to'g'rilaydi.
- Umumiy diskussiya (Plenar majlis): Auditoriya o'rtasida "fikrlar jangi" boshlanadi. Fasilitator (o'qituvchi) qarama-qarshi savollar berib, talabalarni o'z pozitsiyasini himoya qilishga majbur qiladi. CBLning Tanqidiy Fikrlashni Rivojlantirishdagi O'rni

Keys metodi talabalarda quyidagi intellektual sifatlarni tarbiyalaydi:

1. Ko'p qirrali yondashuv (Multiperspectivity): Talaba muammoga nafaqat direktor, balki mijoz, xodim yoki raqobatchi ko'zi bilan qarashni o'rganadi.
2. Noaniqlik sharoitida ishlash: Real hayotda ma'lumotlar hech qachon 100% to'liq bo'lmaydi. CBL yetishmayotgan ma'lumotlar o'rnini mantiqiy taxminlar bilan to'ldirishni o'rgatadi.
3. Etik baholash: Ko'p keyslarda iqtisodiy foyda va insoniy qadriyatlar to'qnash keladi. Talaba o'z qarorining axloqiy oqibatlarini ham tahlil qilishi kerak.

Amaliy Misol: "Magistral yo'l va qadimiy obida" (Muhandislik va Madaniyat integratsiyasi)

Vaziyat: Davlat ahamiyatiga molik yangi avtomobil yo'li loyihasi ishlab chiqilgan. Biroq, qurilish jarayonida yo'l o'tishi kerak bo'lgan hududda qadimiy yodgorlik qoldiqlari topildi.

- Variant A: Yo'lni o'zgartirish (juda qimmat, byudjet yetmaydi).
- Variant B: Ekspонатlarni muzeyga ko'chirish va yo'lni davom ettirish (tarixiy muhit yo'qoladi).
- Variant C: Qurilishni to'xtatish (investorlar jarima soladi, iqtisodiy zarar).

Talabaniing vazifasi: Har bir variantning SWOT tahlilini qilish va eng kam talafot keltiradigan yechimni ilmiy asoslash.

Metodning Pedagogik Samarasi

CBL metodini qo'llash natijasida talaba "nazariya zerikarli" degan stereotipdan xalos bo'ladi. U o'zini professional muhitda his qiladi, bu esa o'quv motivatsiyasini keskin oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, CBL orqali olingan bilimlar an'anaviy ma'ruzaga qaraganda 3-4 marta uzoqroq xotirada saqlanadi, chunki u hissiy va mantiqiy tajriba bilan bog'langan.

SWOT Metodining Konseptual Mohiyati

SWOT tahlil (Strengths — Kuchli tomonlar, Weaknesses — Zaif tomonlar, Opportunities — Imkoniyatlar, Threats — Xavf-hatarlar) tizimli tahlilning eng mashhur usullaridan biri hisoblanadi. Garchi ushbu metod dastlab biznes strategiyalarini belgilash uchun yaratilgan bo'lsa-da, bugungi kunda u pedagogikada talabalarning obyektiv baholash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun keng qo'llanilmoqda.

Tanqidiy fikrlash nuqtai nazaridan SWOT tahlil talabani "bir tomonlama fikrlash" (confirmation bias) xatosidan himoya qiladi. Inson miyasi tabiatan o'zi yoqtirgan g'oyaning faqat ijobiy tomonlarini ko'rishga moyil. SWOT esa bizni muammoning ichki kamchiliklari va tashqi xavflariga ham tik qarashga majbur qiladi.

SWOT Matritsasining Ichki va Tashqi Faktorlari

1. Ichki faktorlar (S va W): Bu subyekt (shaxs, loyiha yoki tashkilot) nazorat qila oladigan omillardir.
 - Kuchli tomonlar: Mavjud resurslar, noyob bilimlar, tajriba.
 - Zaif tomonlar: Resurs yetishmovchiligi, tajribasizlik, tizimdagi xatolar.
2. Tashqi faktorlar (O va T): Bu subyekt nazorat qila olmaydigan, lekin unga ta'sir ko'rsatadigan muhit omillaridir.
 - Imkoniyatlar: Bozorning kengayishi, yangi texnologiyalar, qonunchilikdagi qulayliklar.
 - Xavf-hatarlar: Raqobat, iqtisodiy inqiroz, demografik o'zgarishlar.

SWOT Tahlilning Tanqidiy Fikrlashdagi Funktsiyalari

Ushbu metod dars jarayonida qo'llanilganda talabalarda quyidagi intellektual amallarni shakllantiradi:

- Integratsiya: Bir muammo doirasida iqtisodiy, ijtimoiy va texnik ma'lumotlarni umumlashtirish.
- Prioritetlarni belgilash: Qaysi zaif tomon birinchi navbatda bartaraf etilishi kerakligini aniqlash.
- Bashorat qilish: Bugungi "imkoniyat" ertaga qanday "xavf"ga aylanishi mumkinligini mantiqiy modellashtirish.

Amaliy Misol: "Oliy ta'limda sun'iy intellektni joriy etish"

Talabalarga sun'iy intellektning ta'limdagi o'rni bo'yicha SWOT tahlil o'tkazish topshirig'i beriladi:

- S (Kuchli): Ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash, shaxsiylashtirilgan ta'lim.
- W (Zaif): Talabalarda mustaqil fikrlashning pasayishi, akademik halollik muammosi.
- O (Imkoniyat): Dunyo darajasidagi resurslardan foydalanish, o'qituvchi ish yukini kamaytirish.
- T (Xavf): Kiberhujumlar, intellektual mulk huquqining buzilishi, ijtimoiy izolyatsiya.

Tahlil natijasi: Talaba shunchaki "sun'iy intellekt yaxshi" yoki "yomon" degan xulosadan qochadi. U muvozanatlashgan, dalillarga asoslangan nuqtai nazarni shakllantiradi.

SWOTni Boshqa Metodlar (PBL va CBL) bilan Bog'lash

Ushbu maqolaning eng muhim xulosasi — metodlarning o'zaro sinergiyasi (birgalikdagi samarasi)dadir.

- PBLda SWOT: Muammoning yechimi sifatida taklif etilayotgan gipotezalarni tekshirish uchun ishlatiladi.
- CBLda SWOT: Berilgan keysdagi personaj yoki kompaniyaning holatini diagnostika qilish uchun asosiy instrument bo'lib xizmat qiladi.

Metodning Pedagogik Ahamiyati

SWOT tahlil talabalarni "strategik subyekt" sifatida tarbiyalaydi. Bu metodni muntazam qo'llash natijasida talaba nafaqat o'quv topshiriqlarini, balki o'zining hayotiy rejalarini, martaba yo'lini va shaxsiy rivojlanishini ham tahliliy filtdan o'tkazishni odat qiladi. Bu esa oliy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri — hayotga tayyor, ongli shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: Ushbu maqolada tahlil qilingan PBL, CBL va SWOT metodlari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'limda talaba shunchaki "bilimlar ombori" emas, balki "bilimlar konstruktori" bo'lishi shart. Tadqiqot davomida olingan natijalarni quyidagi konseptual xulosalar shaklida umumlashtirish mumkin:

Metodlarning Sinergetik Bog'liqligi

Tadqiqotimiz shuni isbotladiki, bu uchta metod bir-birini inkor etmaydi, aksincha, o'zaro komplementar (to'ldiruvchi) xarakterga ega. PBL talabada muammo oldidagi qo'rquvni yengib, unda qidiruv instinktini uyg'otsa, CBL bu instinktini real tajriba bilan jilovlaydi. SWOT tahlili esa ushbu jarayonlarni mantiqiy yakuniga yetkazuvchi "filtr" vazifasini o'taydi. Bu metodlarning integratsiyalashgan holda qo'llanilishi talabaning kognitiv rivojlanishida "vertikal o'sish"ni ta'minlaydi.

Tanqidiy Fikrlash — Intellektual Immunitet Sifatida

Axborot xurujlari va "feyk" xabarlar ko'paygan global dunyoda tanqidiy fikrlash talaba uchun o'ziga xos intellektual immunitetdir. PBL va CBL mashg'ulotlari davomida talabalar axborotni tekshirish, manbaning ishonchliligini baholash va manipulyatsiyalarni aniqlashni o'rganadilar. Bu esa ularni nafaqat yaxshi mutaxassis, balki jamiyatning ongli va mas'uliyatli a'zosi sifatida shakllantiradi.

Amaliy Tavsiyalar va Istiqbollar

Maqola yakunida ta'lim sohasidagi mutaxassislarga quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

- Bosqichma-bosqich o'tish: O'quv rejasining kamida 30-40 foizini muammoli va keysli topshiriqlarga ajratish.
- Baholash tizimini o'zgartirish: Talabani yodlagan faktlari uchun emas, balki SWOT tahlili kabi mantiqiy xulosalari va argumentatsiyasi uchun baholash.
- Fanlararo bog'liqlik: Keyslarni tuzishda bir nechta fanni (masalan, iqtisod, huquq va etika) qamrab oluvchi kompleks vazifalardan foydalanish.

Yakuniy fikr: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish — bu uzoq muddatli investitsiyadir. PBL, CBL va SWOT metodlari orqali ta'lim olgan yoshlar ertaga murakkab ijtimoiy-iqtisodiy muammolar oldida esankirab qolmaydilar, balki ularni tahliliy idrok etib, jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qiluvchi to'g'ri yechimlarni taklif qila oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barrows, H. S. (1996). *Problem-based learning in medicine and beyond*. (Muammoli ta'limning tibbiyot va boshqa sohalardagi tatbiqi).

2. Cottrell, S. (2017). *Critical Thinking Skills: Effective Analysis, Argument and Reflection*. (Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari: samarali tahlil, argument va refleksiya).
3. Dewey, J. (1933). *How We Think*. (Biz qanday fikrlaymiz: Tanqidiy fikrlashning asosi).
4. Ellet, W. (2007). *The Case Study Handbook: How to Read, Discuss, and Write Persuasively About Cases*. (Keys tadqiqoti qo'llanmasi: Keyslarni o'qish va tahlil qilish).
5. Facione, P. A. (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus*. (Tanqidiy fikrlash: Ekspertlar konsensusi bayonoti).
6. Humphrey, A. (2005). *SWOT Analysis for Strategic Management*. (Strategik boshqaruvda SWOT tahlili).
7. Savery, J. R. (2006). *Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions*. (Muammoli ta'limga umumiy nuqtai nazar: ta'riflar va farqlar).